

Skålgropar på Gideonsberg

Inför planerad bostadsförtätning

Arkeologisk utredning etapp 1

Jordrevan 5
Skerike socken
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Maud Emmannesson

Skålgropar på Gideonsberg

Inför planerad bostadsförtätning

Arkeologisk utredning etapp 1

Jordrevan 5
Skerike socken
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Maud Emanuelsson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2018

Samtliga foton tagna av Jan Ählström, Stiftelsen Kulturmiljövård (KM).

Omslag: Illustration ur *Västerås stadsbebyggelse. Kulturhistorisk byggnadsinventering i Västerås kommun*,
Västmanlands läns museum och Stadsbyggnadskontoret 1981.

Med tillstånd från Västmanlands läns museum och Västerås kommun.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 731480 och 731743.

ISBN 978-91-7453-729-1

Tryck: JustNu, Västerås 2018

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	7
Ärendet	7
Natur- och kulturmiljö	7
Genomförande	8
Utredningsresultat	9
Referenser	13
Kart- och arkivmaterial	13
Litteratur	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14

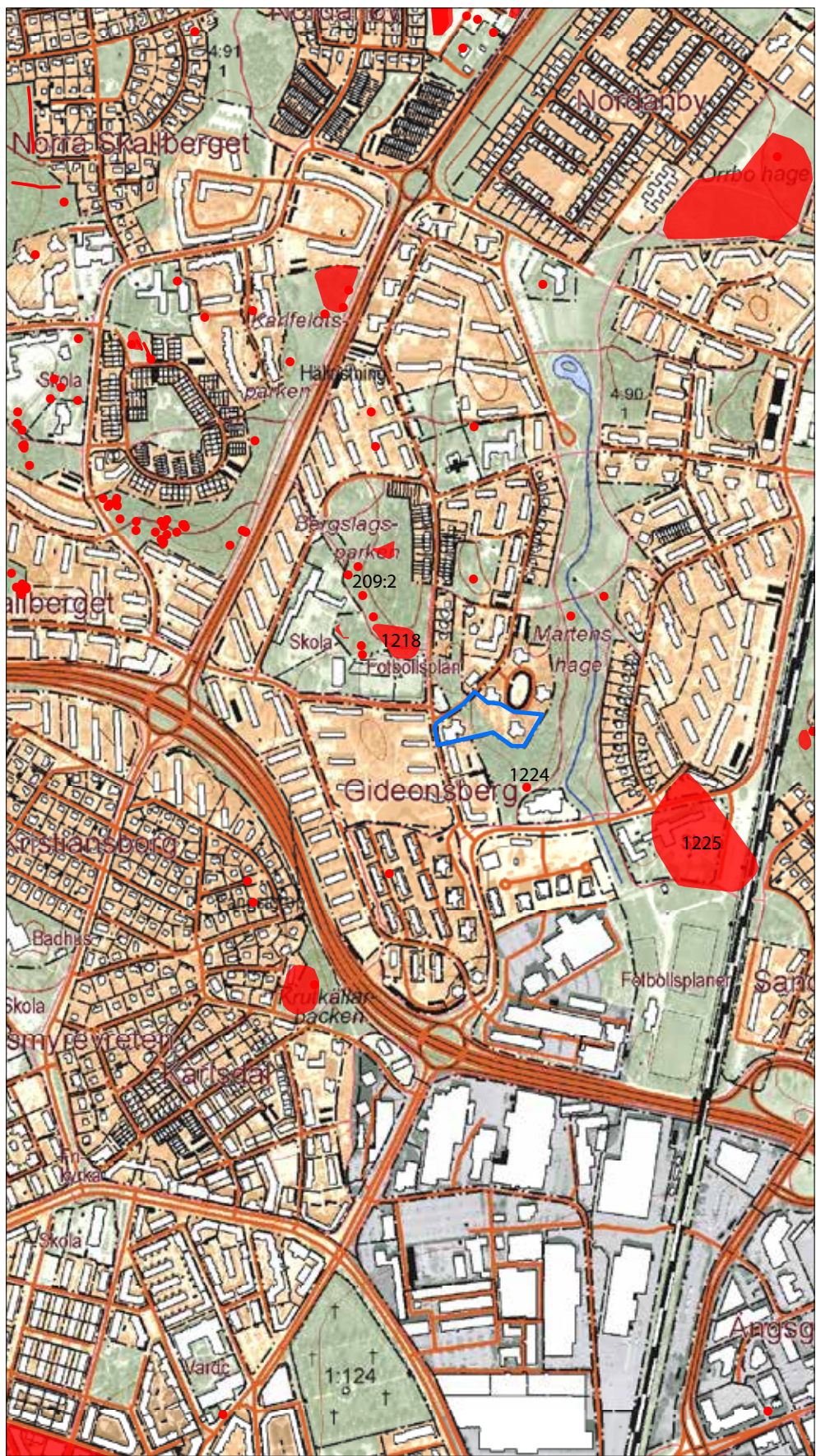
Figur 1. Platsen för utredningen är markerad med en blå ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk utredning etapp 1 inom en del av fastigheten Jordrevan 5 i stadsdelen Gideonsberg, Västerås. Utredningen för-
anleddes av planerad bostadsförtätning av Ikano Bostad AB. Syftet med utredningen
var att konstatera om det inom området fanns fornlämningar som inte var kända samt
att ge Länsstyrelsen i Västmanlands län beslutsunderlag inför en tillståndsprövning om
ingrepp i fornlämning. Utredningen bekostades av Länsstyrelsen eftersom det var ett
mindre markområde som planerades tas i anspråk.

Utredningsområdet var cirka 8 000 m² stort varav drygt 1 500 m² utgjordes av natur-
mark. Övrig yta innehöll bostadshus, parkering, gångstråk och gräsmattor. Utredningen
bestod av en översiktlig kart- och arkivstudie samt fältinventering. Vid inventeringen
dokumenterades en hållristning med fem skålgropar och två rännformade fördjup-
ningar. Dessa var belägna strax utanför fastighetsgränsen för Jordrevan 5.

Hållristningen utgör fornlämning och är skyddad enligt lag. Inga ingrepp får göras
utan Länsstyrelsens tillstånd.

Figur 2. Utdrag ur Terrängkartan kompletterad med registrerade lämningar ur Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister FMIS (röda punkter, linjer och figurer). Lämningar som nämns i löptext är markerade med fornlämningsnummer. Utredningsområdet är markerat med en blå figur. Skala 1:10 000.

Bakgrund

Ärendet

Ikano Bostad AB planerar att förtäta bebyggelsen inom kvarteret Jordrevan 5 i stadsdelen Gideonsberg, Västerås. Planen omfattar för närvarande två punkthus. Länsstyrelsen i Västmanlands län har i ett tidigt skede yttrat sig om att det ur fornlämnings synpunkt inte finns någon erinran. Efter yttrandet inkom ett anonymt tips till Länsstyrelsen om att det inom området fanns hällristningar i form av skålgropar. Med anledning av detta bedömde Länsstyrelsen att en utredning etapp 1 och 2 skulle genomföras för att klargöra om det inom området fanns fornlämningar som inte var kända. Syftet var också att ge Länsstyrelsen beslutsunderlag inför en kommande tillståndsprövning om ingrepp i fornlämning. Då det var ett mindre markområde som skulle tas i anspråk bekostade Länsstyrelsen utredningen.

Utredningsområdet

Utredningsområdet omfattade omkring 8 000 m² varav drygt 1 500 m² utgjordes av naturmark. Övrig yta bestod av två stjärnhus, en grusad parkering, gångstråk och gräsmattor. Naturmarken består av ett skogbevuxet krön av urberg (NV-SÖ) med ställvis berg i dagen. Flertalet träd har hög ålder och är skyddsvärda. Höjden över havet är mellan 20 och 25 meter.

Natur- och kulturmiljö

Kvarteret Jordrevan 5 är en sammanhållen bebyggelse från 1954 med fem stjärnhus i åtta våningar. Dessa är grupperade runt en gemensam, delvis nedsänkt, oval parkeringsanläggning. Arkitekt var Paulli Harder. Fastigheten är en av fem områden i Gideonsberg som har bedömts som *mycket värdefull bebyggelsemiljö*. Det innebär att byggnader, mark och vegetation samspelar på ett sätt som ger området en tidstypisk eller säregen karaktär (Västerås stadsbebyggelse 1981:197, 199; Det byggda kulturarvet 2001).

I samband med uppförandet av fastigheten Jordrevan 5 utfördes inga arkeologiska undersökningar. Detta är ett uttryck för den tidens kunskap, eller snarare brist på kunskap, om fornlämningar som ej är synliga ovan mark. Detta är inte unikt för Gideonsberg utan gäller generellt för stadsdelar äldre än 1980-tal.

I Gideonsberg är således få lämningar registrerade i Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister FMIS (figur 2). De lämningar som är kända återfinns på mindre grönområden mellan bebyggelsen. I sydöst vid Emausskolan finns en bytomt efter gården Emaus (Västerås 1225). Drygt 100 meter sydöst om utredningsområdet finns en ristning från historisk tid (Västerås 1224) och drygt 100 meter åt motsatt håll finns en lägenhetsbebyggelse (Västerås 1218). Åt nordöst och norr finns nio hällristningslokaler, samtliga utgörs av skålgropar. Endast hällristningarna utgör fornlämning. Övriga lämningar har bedömts vara övrig kulturhistorisk lämning eller bevakningsobjekt.

I FMIS är gårdsplatsen för Gideonsbergs herrgård felaktigt placerad som lämning Västerås 209:2 med antikvarisk bedömning ”uppgift om”. Enligt rektifierad härads-karta har Gideonsbergs mangårdsbyggnad legat på platsen för studentboendet Gökärten A på Vitmåragatan 5 A–B.

Genomförande

Utredningen bestod inledningsvis av två etapper där den första utgjordes av kart- och arkivstudie samt fältinventering och den andra av utredningsgrävning med maskin. Efter etapp 1 skulle ett samråd hållas med Länsstyrelsen där resultatet skulle ligga till grund för genomförandet av etapp 2. Utredningen skulle utföras med hög ambitionsnivå och ge ett fullgott underlag inför kommande samhällsplanering. Detta innebar:

Etapp 1

- Arkivstudier skulle minst omfatta FMIS.
- Kartstudier skulle omfatta digitala kartor från Lantmäteriet och Riksarkivet.
- Fältinventering skulle utföras i hela området.
- Konstaterad fornlämning skulle omgående registreras i FMIS.

Etapp 2

- Utredningsgrävning med maskin skulle utföras där lämpliga lägen för bronsåldersboplatser fanns.
- Schakten skulle fyllas igen efter slutförd utredning.

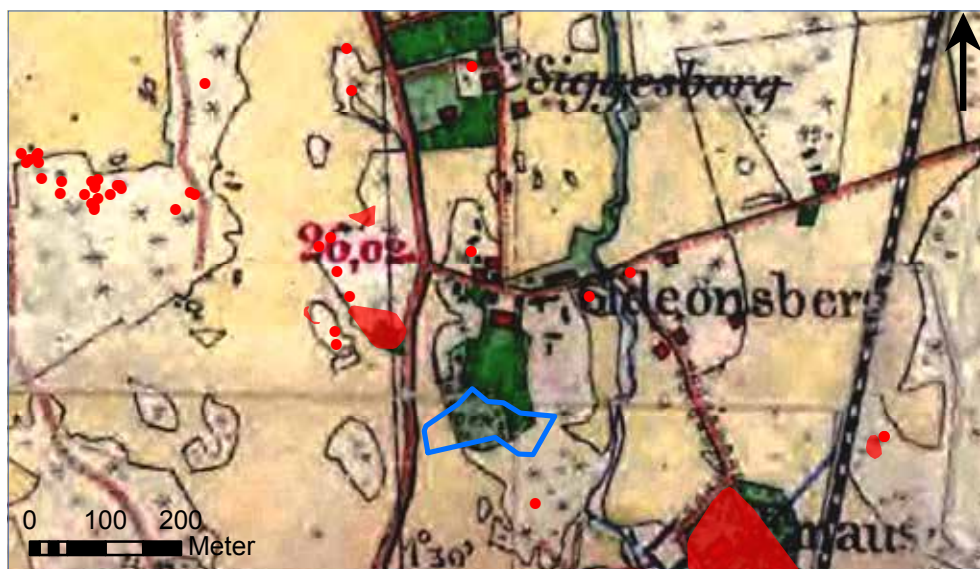
Arkivstudien bestod av en analys av de lämningar i FMIS som låg inom en radie av 500 meter från utredningsområdet. Kartstudien bestod av en genomgång av de tillgängliga digitala kartor som Lantmäteriet tillhandahåller. Generalstabskartan från 1839, härads-ekonomiska kartan från 1905–11 och ekonomiska kartan från 1961 studerades för att lokalisera bebyggelse eller andra anläggningar. De två sistnämnda kartorna rektifierades.

Fältinventeringen utfördes den 8 juni av Maud Emanuelsson och Jan Ählström. Hällristning dokumenterades med beskrivning, digitalfoto samt manuell och digital inmätning (handhållen GPS Trimble Juno). Berg i dagen kontrollerades och områden lämpliga för boplatser eftersöktes.

Efter inventeringen hölls ett samråd med Länsstyrelsen. På grund av tät växtlighet med flera skyddsvärda träd, schaktade ytor (parkeringsplatsen var nyligen omgjord), nedgrävda ledningar och flera förekomster av berg i dagen bedömdes sökschaktning, etapp 2, inte längre aktuell i detta skede. Om Ikano Bostad AB redovisar specifika ytor för punkthus, komplementsbyggnader, tillfartsvägar och parkering kan mer riktad sökschaktning bli aktuell.

Utredningsresultat

Enligt häradsekonomska kartan från 1905–11 har utredningsområdet ingått i den gård som har fått namne hela stadsdelen – gården Gideonsberg (figur 3). Utredningsområdet ligger i det som då utgjorde den södra delen av herrgårdens trädgård. Inga byggnader är markerade i denna del av gården. Gårdens huvud- och ekonomibyggnader var placerade i gårdens norra del och exponerade mot infartsvägen. Del av den vägen utgör idag Herrgårdsstigen.

Figur 3. Utdrag ur häradsekonomska kartan från 1905–11 kompletterad med registrerade lämningar ur FMIS (röda punkter, linjer och figurer) samt rektifierad. Utredningsområdet är markerat med en blå figur. Skala 1:10 000.

Inom utredningsområdet påträffades inga synliga lämningar. En hållristning påträffades strax utanför fastighetsgränsen (figur 4, tabell 1).

Objekt 1 – Hållristning

Status: Fornlämning

Beskrivning: Skålgropsförekomst, 1,0 × 0,15 meter stor, i håll (NV–SÖ), bestående av 5 skålgropar och 2 rännformiga fördjupningar. Skålgroparna är 4–10 cm i diameter och 1–4 cm djupa. 4 skålgropar är runda till rundade, 1 skålgrop är oval. De rännformiga fördjupningarna är 8–12 cm långa, 3 cm breda och 1 cm djupa. Ristningarna ligger i ett stråk grupperade med 2 skålgropar i NV och 3 skålgropar och 2 rännformade fördjupningar i SÖ, med ett mellanrum på 0,5 meter.

Topografi: Krönläge av berghäll. Hällen är belägen i gräsmatta intill skogbevuxet grönområde. Grönområdet följer en höjdrygg av urberg och består av blandad vegetation med flera äldre träd.

Höjd över havet: 20–25 meter.

Kommentar: I SÖ finns en rundad fördjupning med skrovlig yta. Den har inte bedömts som säker skålgrop och har därför inte tagits med i beskrivningen.

Objektnr	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
1	Hållristning	Fornlämning	Förundersökning eller specialinventering

Tabell 1. Objektstabell.

Figur 4. Tre skålgropar, två rännformade fördjupningar och en rundad fördjupning. Den rundade fördjupningen (till höger om pennan) har en skrovlig yta och bedöms inte som säker skålgrop. Den har därför inte tagits med i objektsbeskrivningen.

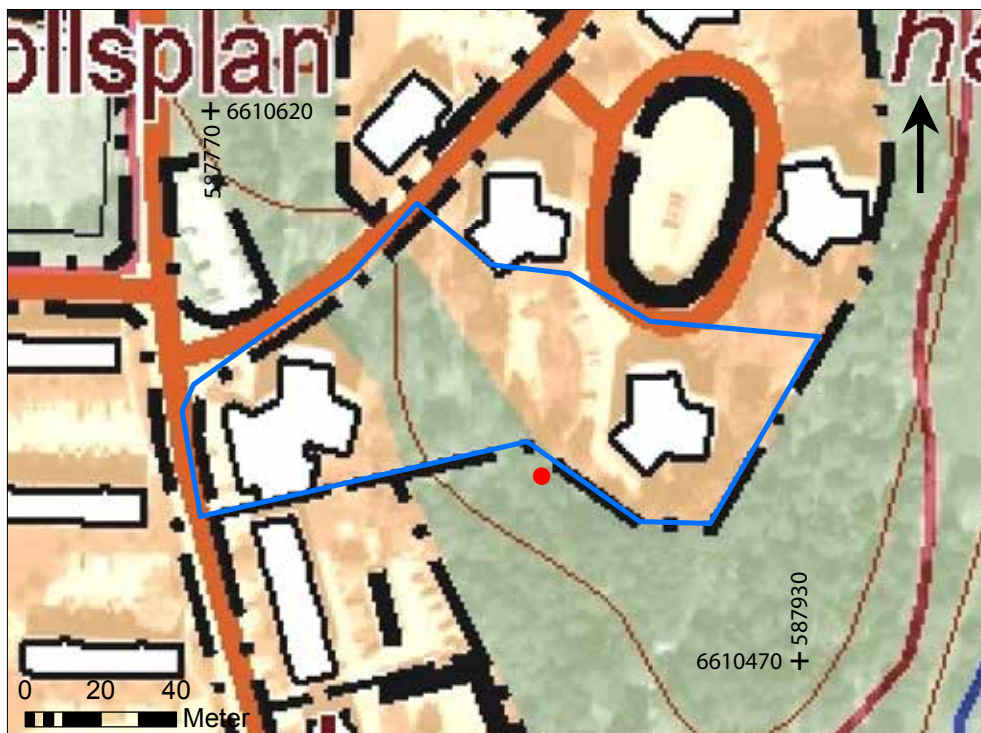
Figur 5. Två skålgropar placerade en halv meter nordväst om skålgroparna i figur 4. Pennan är 14 cm lång.

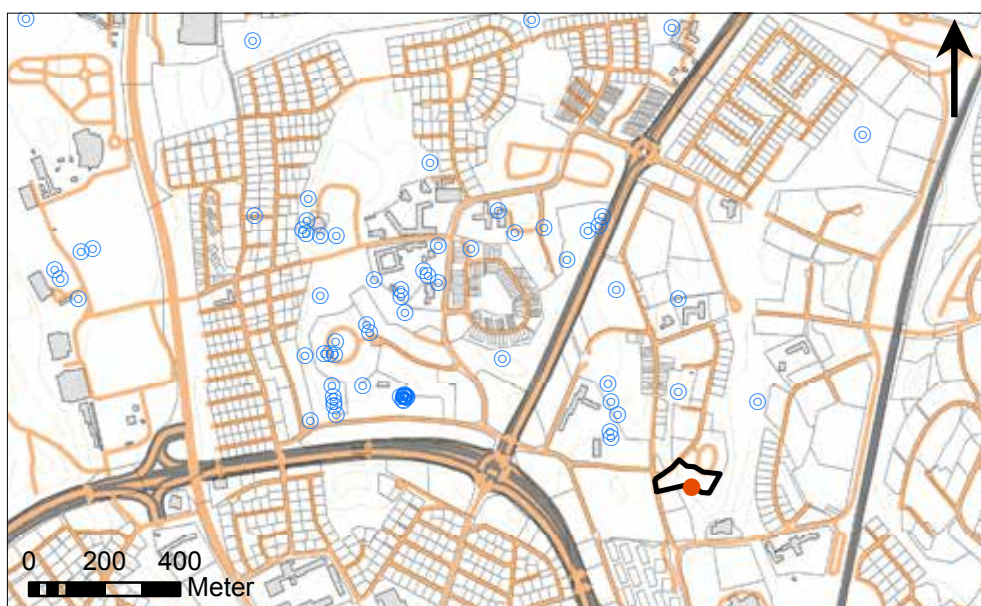
Figur 6. Översikt mot norr med skålgroparna i den skuggiga förgrunden (till vänster om GPS). Fastighetsgränsen till Jordrevan 5 är ungefär vid tallen. Det vänstra stjärnhuset i bakgrunden är illustrerat på omslaget, men då sett från södra delen av Vitmårsgatan.

Figur 7. Översikt mot söder. Skålgroparna är belägna mellan den solbelysta delen av bergväggen och utebordet.

Figur 8. Plan över utredningsområdet och de nypåträffade skålgroparna (objekt 1). Skålgroparna är belägna strax utanför fastighetsgränsen för Jordrevan 5. Marken tillhör kommunen. Skala 1:2 000.

Figur 9. Plan över Skallberget och Gideonsberg i Västerås med registrerade hållristningslokaler markerade med blå dubbelcirkelar. Utredningsområdet och de nypåträffade skålgroparna är markerade med svart figur och röd punkt. Skala 1:20 000.

De nypåträffade skålgroparna ansluter till det område med skålgropar och skärvtenshög som finns på Skallberget. Fornlämningens bild där visar på ett intensivt landskapsutnyttjande under framför allt bronsåldern (cirka 1800–500 f.Kr.).

Utvärdering

Den arkeologiska utredningen har genomförts i enlighet med undersökningsplan.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan 1961. Västerås J133-11G 2i63.
Häradsekonomiska kartan 1905–11. Tillberga J112-83-22.
Generalstabskartan 1839. Sala J243-83-1.

Litteratur

Västerås stadsbebyggelse. Kulturbeskrivning i Västerås kommun.
Västmanlands läns museum och Stadsbyggnadskontoret. Västerås 1981.
Det byggda kulturarvet. 1950- och 1960-tal. Västerås tätort. Bilaga till ÖP54.
ÖP Utr 2001:2. Västerås stad, Stadsbyggnadskontoret. Västerås 2004.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM18095
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2443-2018, 2018-05-21
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning etapp 1
<i>Undersökningsperiod:</i>	8 juni 2018
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson (projektledare) Jan Ählström
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Skerike
<i>Fastighet:</i>	Jordrevan 5
<i>Fornlämning:</i>	–
<i>Koordinater:</i>	X6610553/Y587843
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS Trimble Juno
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inget utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.